

SCIENCE
PROBLEMS.UZ

ISSN: 2181-1342 (ONLINE)

№ 9 (3) - 2023

ИЖТИМОЙ-ГУМАНИТАР ФАНЛАРНИНГ
ДОЛЗАРЬ МУАММОЛАРИ

АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ
СОЦИАЛЬНО-ГУМАНИТАРНЫХ НАУК

ACTUAL PROBLEMS OF HUMANITIES
AND SOCIAL SCIENCES

ЭЛЕКТРОН ЖУРНАЛ

ЭЛЕКТРОННЫЙ ЖУРНАЛ

ELECTRONIC JOURNAL

ISSN: 2181-1342 (Online)

Сайт: <https://scienceproblems.uz>

DOI: 10.47390/SCP1342V3I9Y2023

SCIENCEPROBLEMS.UZ

**ИЖТИМОЙ-ГУМАНИТАР ФАНЛАРНИНГ
ДОЛЗАРБ МУАММОЛАРИ**

№ 9 (3)-2023

**АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ СОЦИАЛЬНО-
ГУМАНИТАРНЫХ НАУК**

ACTUAL PROBLEMS OF HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES

ТОШКЕНТ-2023

БОШ МУҲАРРИР:

Исанова Феруза Тулқиновна

ТАҲРИР ҲАЙЪАТИ:

07.00.00-ТАРИХ ФАНЛАРИ:

Юлдашев Анвар Эргашевич – тарих фанлари доктори, сиёсий фанлар номзоди, профессор, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Мавланов Уктам Махмасабирович – тарих фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Хазраткулов Абдор – тарих фанлари доктори, доцент, Ўзбекистон давлат жаҳон тиллари университети.

08.00.00-ИҚТИСОДИЁТ ФАНЛАРИ:

Карлибаева Рая Хожабаевна – иқтисодиёт фанлари доктори, профессор, Тошкент давлат иқтисодиёт университети;

Худойқулов Садирдин Каримович – иқтисодиёт фанлари доктори, доцент, Тошкент давлат иқтисодиёт университети;

Азизов Шерзод Ўктамович – иқтисодиёт фанлари доктори, доцент, Ўзбекистон Республикаси Божхона институти;

Арабов Нурали Уралович – иқтисодиёт фанлари доктори, профессор, Самарқанд давлат университети;

Холов Актам Хатамович – иқтисодиёт фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD), доцент, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Шадиева Дилдора Хамидовна – иқтисодиёт фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD), доцент в.б, Тошкент молия институти;

Шакаров Қулмат Аширович – иқтисодиёт фанлари номзоди, доцент, Тошкент ахборот технологиялари университети

09.00.00-ФАЛСАФА ФАНЛАРИ:

Ҳакимов Назар Ҳакимович – фалсафа фанлари доктори, профессор, Тошкент давлат иқтисодиёт университети;

Яхшиликков Жўрабой – фалсафа фанлари доктори, профессор, Самарқанд давлат университети;

Ғайбуллаев Отабек Мухаммадиевич – фалсафа фанлари доктори, профессор, Самарқанд давлат чет тиллар институти;

Ҳошимхонов Мўмин – фалсафа фанлари доктори, доцент, Жиззах педагогика институти;

Носирходжаева Гулнора Абдукаҳхаровна – фалсафа фанлари номзоди, доцент, Тошкент давлат юридик университети;

Турдиев Бехруз Собирович – фалсафа фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD), доцент, Бухоро давлат университети.

10.00.00-ФИЛОЛОГИЯ ФАНЛАРИ:

Ахмедов Ойбек Сапорбаевич – филология фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон давлат жаҳон тиллари университети;

Кўчимов Шухрат Норқизилович – филология фанлари доктори, доцент, Тошкент давлат юридик университети;

Салахутдинова Мушарраф Исамутдиновна – филология фанлари номзоди, доцент, Самарқанд давлат университети;

Кучкаров Раҳман Урманович – филология фанлари номзоди, доцент в/б, Тошкент давлат юридик университети;

Юнусов Мансур Абдуллаевич – филология фанлари номзоди, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Саидов Улугбек Арипович – филология фанлари номзоди, доцент, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси.

12.00.00-ЮРИДИК ФАНЛАРИ:

Ахмедшаева Мавлюда Ахатовна – юридик фанлар доктори, профессор, Тошкент давлат юридик университети;

Мухитдинова Фирюза Абдурашидовна – юридик фанлар доктори, профессор, Тошкент давлат юридик университети;

Эсанова Замира Нормуратовна – юридик фанлар доктори, профессор, Ўзбекистон Республикасида хизмат кўрсатган юрист, Тошкент давлат юридик университети;

Ҳамроқулов Баҳодир Мамашарифович – юридик фанлар доктори, профессор в.б., Жаҳон иқтисодиёти ва дипломатия университети;

Зулфиқоров Шерзод Хуррамович – юридик фанлар доктори, профессор, Ўзбекистон Республикаси Жамоат хавфсизлиги университети;

Хайитов Хушвақт Сапарбаевич – юридик фанлар доктори, профессор, Ўзбекистон Республикаси

Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Асадов Шавкат Ғайбуллаевич – юридик фанлар доктори, доцент, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Сайдуллаев Шахзод Алиханович – юридик фанлар номзоди, профессор, Тошкент давлат юридик университети;

Юсупов Сардорбек Баходирович – юридик фанлар доктори, доцент, Тошкент давлат юридик университети;

Амиров Зафар Ақтамович – юридик фанлар бўйича фалсафа доктори (PhD), Ўзбекистон Республикаси Судьялар олий кенгаши ҳузуридаги Судьялар олий мактаби;

Жўраев Шерзод Юлдашевич – юридик фанлар номзоди, доцент, Тошкент давлат юридик университети;

Бабаджанов Атабек Давронбекович – юридик фанлар номзоди, доцент, Тошкент давлат юридик университети.

13.00.00-ПЕДАГОГИКА ФАНЛАРИ:

Хашимова Дильдархон Уринбоевна – педагогика фанлари доктори, профессор, Тошкент давлат юридик университети;

Ибрагимова Гулнора Хавазматовна – педагогика фанлари доктори, профессор, Тошкент давлат иқтисодиёт университети;

Закирова Феруза Махмудовна – педагогика фанлари доктори, Тошкент ахборот технологиялари университети ҳузуридаги педагогик кадрларни қайта тайёрлаш ва уларнинг малакасини ошириш тармоқ маркази;

Тайланова Шоҳида Зайниевна – педагогика фанлари доктори, доцент.

19.00.00-ПСИХОЛОГИЯ ФАНЛАРИ:

Каримова Василя Маманосировна – психология фанлари доктори, профессор, Низомий номидаги Тошкент давлат педагогика университети;

Ҳайитов Ойбек Эшбоевич – Жисмоний тарбия ва спорт бўйича мутахассисларни қайта тайёрлаш ва малакасини ошириш институти, психология фанлари доктори, профессор

Умарова Навбаҳор Шокировна – психология фанлари доктори, доцент, Низомий номидаги Тошкент давлат педагогика университети, Амалий психологияси кафедраси мудири;

Атабаева Наргис Батировна – психология фанлари доктори, доцент, Низомий номидаги Тошкент давлат педагогика университети;

Қодиров Обид Сафарович – психология фанлари доктори (PhD), Самарканд вилоят ИИБ Тиббиёт бўлими психологик хизмат бошлиғи.

22.00.00-СОЦИОЛОГИЯ ФАНЛАРИ:

Латипова Нодири Мухтаржановна – социология фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон миллий университети кафедра мудири;

Сеитов Азамат Пўлатович – социология фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон миллий университети;

Содиқова Шоҳида Мархабоевна – социология фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон халқаро ислом академияси

23.00.00-СИЁСИЙ ФАНЛАР

Назаров Насриддин Атакулович – сиёсий фанлар доктори, фалсафа фанлари доктори, профессор, Тошкент архитектура қурилиш институти;

Бўтаев Усмонжон Хайруллаевич – сиёсий фанлар доктори, доцент, Ўзбекистон миллий университети кафедра мудири.

ОАК Рўйхати

Мазкур журнал Вазирлар Маҳкамаси ҳузуридаги Олий аттестация комиссияси Раёсатининг 2022 йил 30 ноябрдаги 327/5-сон қарори билан тарих, иқтисодиёт, фалсафа, филология, юридик ва педагогика фанлари бўйича илмий даражалар бўйича диссертациялар асосий натижаларини чоп этиш тавсия этилган илмий нашрлар рўйхати (Рўйхатга) киритилган.

Ижтимоий-гуманитар фанларнинг долзарб муаммолари электрон журнали 1368-сонли гувоҳнома билан давлат рўйхатига олинган.
Муассис: “SCIENCEPROBLEMS TEAM” масъулияти чекланган жамият.

Таҳририят манзили:
Тошкент шаҳри, Яккасарой тумани, Кичик Бешёғоч кўчаси, 70/10-уй. Электрон манзил: scienceproblems.uz@gmail.com
Телеграм канал: https://t.me/scienceproblems_uz

МУНДАРИЖА

07.00.00 – ТАРИХ ФАНЛАРИ

- Matajonov Rahimjon Akramovich*
“VII-VIII ASRLARDA ARAB XALIFALIGI ISTILOSIGA QARSHI KURASHDA MAHALLIY
HUKMDORLARNING O‘RNI VA ROLI” MAVZUSIGA OID INGLIZ TILLI TADQIQOTLAR
TAHLILI 10-16
- Облобердиев Жасурбек Косим угли*
МЕРЫ НАКАЗАНИЯ, ПРИМЕНЯЕМЫЕ В БУХАРСКОМ ЭМИРАТЕ В КОНЦЕ XIX - НАЧАЛЕ XX
ВВ 17-22

08.00.00 – ИҚТИСОДИЁТ ФАНЛАРИ

- Турсунов Бекмухаммад Омонович*
МИЛЛИЙ ИҚТИСОДИЁТ РАҚОБАТБАРДОШЛИГИНИ БАҲОЛАШНИНГ МЕЗОН ВА
КЎРСАТКИЧЛАРИ 23-34
- Курпаяниди Константин Иванович*
ИССЛЕДОВАНИЕ ТРАНСФОРМАЦИИ ЭКОНОМИКИ: ВЫЗОВЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ СИСТЕМ
УПРАВЛЕНИЯ ПРЕДПРИЯТИЙ ЧЕРЕЗ ИНСТИТУЦИОНАЛЬНЫЕ РЕФОРМЫ 35-44
- Ahmedov Shohjaxon*
O‘ZBEKISTONDA CHAKANA SAVDONI RIVOJLANISH TENDENSIYALARI TAHLILI 45-51
- Кулибоев Азамат Шоназарович*
БЮДЖЕТ ТАШКИЛОТЛАРИДА БУХГАЛТЕРИЯ ҲИСОБИНИНГ ХУСУСИЯТЛАРИ 52-62
- Рўзиев Абдумалик Ортиғалиевич*
МИЛЛИЙ ИҚТИСОДИЁТНИ РАҚАМЛАШТИРИШНИ БАҲОЛАШДА МИҚДОРИЙ ВА
АХБОРОТ ТАҲЛИЛИ МЕТОДОЛОГИЯСИ 63-73
- Abduraxmanova Shoxida Ravshanovna*
TIBBIYOT MUASSASALARIDA RAQOBATBARDOSHLIKNI BOSHQARISHNI
TAKOMILLASHTIRISH 74-80
- Davronov Istamxo‘ja Olimovich*
МЕНМОНХОНА ХИЗМАТЛАРИ РАҚОБАТБАРДОШЛИГИ ВА СIFATINI BAHOLASH
USULLARI 81-86
- Маматов Бахадир Сафаралиевич*
ҲУДУДЛАРДА ИНВЕСТИЦИЯВИЙ МУҲИТ ЖОЗИБАДОРЛИГИНИ ОШИРИШ
МАСАЛАЛАРИ 87-96
- Шолдаров Дилшод Азимиддин ўғли*
КАМ ТАЪМИНЛАНГАН ОИЛАЛАР УЧУН НАФАҚА ВА МОДДИЙ ЁРДАМ ТАЙИНЛАШ ВА
ТЎЛАШ ТАРТИБИ 97-104
- Баратов Махсудали Назиралиевич*
МИКРОМОЛИЯВИЙ ТАШКИЛОТЛАР ФАОЛИЯТИНИ РИВОЖЛАНТИРИШ –
ТАДБИРКОРЛИК ФАОЛЛИГИНИ ТАЪМИНЛАШНИНГ МУҲИМ ОМИЛИ 105-116

<i>Ergashev Islom Ismoilovich</i> KESKIN RAQOBAT SHAROITIDA XIZMAT KO'RSATISH KORXONALARI INVESTITSION JOZIBADORLIGINI OSHIRISHNING METODOLOGIK ASOSLARI	117-127
<i>Қодиров Азизжон Анварович</i> ЎТИШ ИҚТИСОДИЁТИ МАМЛАКАТЛАРИДА ЭКОТУРИЗМНИ РИВОЖЛАНТИРИШ АМАЛИЁТИ	128-136
<i>Эшонкулов Акмал Кудратович</i> ПРОБЛЕМЫ ПРОВЕДЕНИЯ АНАЛИЗА ДЕНЕЖНЫХ ПОТОКОВ ХОЗЯЙСТВУЮЩИХ СУБЪЕКТОВ В РЕСПУБЛИКЕ УЗБЕКИСТАН	137-142
<i>Астанов Шерзод Рустамович</i> ЎЗБЕКИСТОНДА ТУРИЗМНИ РИВОЖЛАНТИРИШДА ИНВЕСТИЦИОН ЛОЙИХАЛАРНИ ЖАЛБ ҚИЛИШНИНГ ТАШКИЛИЙ МЕХАНИЗМИНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ	143-150
09.00.00 - ФАЛСАФА ФАНЛАРИ	
<i>Abdullayev Ibodulla Abdullayevich</i> YOSHLARNI MILLIY G'URUR RUHIDA TARBIYALASHDA OILA VA OILAVIY QADRIYATLARDAN UNUMLI FOYDALANISH USULLARI	151-155
<i>Turabova Sevara Kattaqulovna</i> BAHS-MUNOZARALARDA QO'LLANILADIGAN TUZOQLAR VA MANIPULYATSION (SPEKULYATIV) USULLAR	156-164
<i>Alimatova Nargis Abduxalilovna</i> BARQAROR RAQOBAT USTUNLIGI-RAQOBATBARDOSHLIK OMILI	165-174
<i>Allayarova Marhabo Mavlonovna</i> UCHINCHI RENESSANS DAVRIDA YOSHLAR BADIY IJODINI RIVOJLANTIRISH ZARURIYATI	175-179
<i>Рахманов Баҳодир</i> СИНЕРГЕТИК ТАФАККУР: ФАЛСАФИЙ МЕРОСИМИЗНИ ТАДҚИҚ ЭТИШНИНГ АҲАМИЯТИ	180-186
<i>Abdiraxmanov Muzaffar Zaripbayevich</i> ABU ALI IBN SINONING XORAZM MA'MUN AKADEMISIDAGI FAOLIYATI	187-191
<i>Mirzaxalov Xojiakbar Tajibayevich</i> JAMIYATDA GENDER TENGLIGI MUAMMOSINING IJTIMOY-FALSAFIY TAHLILI	192-197
<i>Azimov Ashirali Mehmonboyevich</i> XOTIN-QIZLAR GENDER MA'RIFATINING IJTIMOY BARQARORLIKKA TA'SIRI	198-202
<i>Azimov Sherzod</i> PHILOSOPHICAL REFLECTION ON THE ROLE AND SIGNIFICANCE OF SPORT IN SOCIETY	203-207
<i>Абдурахмонович Хасан Иброхимович</i> ЎЗБЕКИСТОНДА ЁШЛАР ИННОВАЦИОН ТАФАККУРИНИ ЮКСАЛТИРИШНИНГ УСТУВОР ЙЎНАЛИШЛАРИ	208-216

10.00.00 - ФИЛОЛОГИЯ ФАНЛАРИ*Kuliyeva Dilshoda Alijon qizi*

QUMAN TOPISHMOQLARINING O'ZBEK FOLKLORIDAGI PARALLEL SHAKLLARI 217-223

Teshabaeva Dilfuza Muminovna, Abduxalilova Gulbaxor Karabaevna

ТУРИЗМ СОҲАСИГА ОИД СЎЗ ВА ИБОРАЛАРНИ ПРЕФИКСЛАР ЁРДАМИДА

ЯСАЛИШИ 224-230

Abdinazarov Uktam Qushoqovich

INGLIZ VA O'ZBEK TILLARIDA GIPPOLOGIK TERMINLARNING LINGVISTIK TADQIQI.. 231-236

Axmedova Shaxodat Maxmutovna

O'ZBEK XALQ PAREMALARIDA SHIFO KONSEPTINING IFODALANISHI..... 237-241

Ruziyev Xusniddin Baxritdinovich

JAHON TILSHUNOSLIGIDA PAREMALAR TADQIQI 242-246

Vositov Otabek Toxirjonovich

TABIATNING ATMOSFERA HODISASI UMUMIY MA'NOSI VA LEKSIK SEMANTIK

GURUHLARNING STRUKTURAL XUSUSIYATLARI 247-253

Hodir Raхmatуллаев

НАЗАР ЭШОНҚУЛ НАСРИДА ШАРПА АРХЕТИПИНИНГ ТАЛҚИНИ 254-260

12.00.00 - ЮРИДИК ФАНЛАР*Мамасобиров Давронбек Эрназарович*

ВАТАНДОШЛАР БИЛАН ИШЛАШ: ҚИЁСИЙ-ҲУҚУҚИЙ ТАҲЛИЛ 261-270

Urakov Djahongir Rajabovich, Sharipovasror Safar o'g'li

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI QONUN HUJJATLARIDA FUQAROLIK JAMIYATI

INSTITUTLARNING HUQUQIY ASOSLARI 271-276

13.00.00 - ПЕДАГОГИКА ФАНЛАРИ*Djamaldinova Shaxlo Obloberdiyevna*

OLIY TIBBIY TA'LIM MUASSASALARI TALABALARI HISSIY-KOMMUNIKATIV

KOMPETENSIYASINI RIVOJLANTIRISH 277-281

Umarova Zaxro Abduraxim qizi

TALABALAR MUSTAQIL TAYYORGARLIGINI RIVOJLANTIRISHDA NOSTANDART FIKRLASH

(THINKING OUTSIDE THE BOX) NING ROLI 282-287

Kadirov Ramz Turabovich

TALABA-AKTYORLARNING SAHNA NUTQIGA OID BILIM VA KO'NIKMALARINI

TAKOMILLASHTIRISHNING SPETSIFIK TEXNOLOGIYALARI (DARS JARAYONIDAGI

MASHG'ULOTLAR MISOLIDA) 288-295

Khabiba Madaminovna Jurabekova

THE ROLE AND SIGNIFICANCE OF LISTENING IN THE FORMATION OF COMMUNICATIVE

COMPETENCE OF STUDENTS IN RUSSIAN LESSONS 296-302

<i>Nishonov Akmal Obidovich, Xamrakulov Xamidullo Turgunboyevich</i> KLAUSTERLI O'ZARO TA'SIR SHAROITIDA INFORMATIKA O'QITUVCHILARINING MALAKASINI OSHIRISH JARAYONINI MODELASHTIRISH MASALALARI	303-310
<i>Ergashev Murodbek Ikromovich</i> MUSIQA TA'LIMIDA O'QUVCHILARNING KREATIV VA IJTIMOYIY KOMPETENSIYALARINI RIVOJLANTIRISHNING MAVJUD IMKONIYATLARI	311-316
<i>Utkirov Nusrat Kamilovich</i> BO'LAJAK JISMONIY TARBIYA MUTAXASSISLARINI TAYYORLASHNING KASBIY-PEDAGOGIK KOMPETENTLI TA'MINOTINI RIVOJLANTIRISH	317-322
<i>Yulbarsova Xurshida</i> BO'LAJAK SOTSIOLOGLARDA IJTIMOYIY KOMPETENTLIKNI RIVOJLANTIRISHNING TASHKILIIY-PEDAGOGIK JIHATLARI	323-329
<i>Baychayev Fazliddin Xusenovich</i> BO'LAJAK KON-METALLURGIYA SANOATI MUTAXASSISLARINING ELEKTROSTATIKAGA OID NAZARIY BILIMLARINI MUSTAHKAMLASH	330-335
<i>Muminov Ulmas Ravshanqulovich</i> O'ZBEKISTONDA "MAHALLA INSTITUTI" NING MAHALLIY O'Z-O'ZINI BOSHQARISH – ORGANI SIFATIDA SHAKLLANISHI, UNING HUQUQIY ASOSLARINI YARATILISHI	336-341
<i>Tajibayeva Ma'mura Tojidinovna</i> AJDODLARIMIZ PEDAGOGIK TA'LIMOTLARINI O'RGANISH ASOSIDA TALABALARDA G'OYAVIY DUNYOQARASHINI RIVOJLANTIRISH	342-346
<i>Askarova Zulayxo</i> BOSHLANG'ICH TA'LIM JARAYONIDA O'QUVCHILARNING FIKRLASH DARAJASINI ANIQLASHDA INNOVATSION METODLARDAN FOYDALANISH SAMARASI	347-352
<i>Akhmadjonova Diyora Dilshod qizi</i> EXPLORING THE EFFECTIVENESS OF TEACHING THROUGH ONLINE PLATFORMS	352-362
<i>Jumaniyazova Go'zal</i> OLIIY O'QUV YURTI TALABALARINI PIRLSGA YO'NALTIRILGAN TOPSHIRIQLARNI TAYYORLASHGA O'RGATISH METODIKASI	363-367
<i>Xusaiova Leyla Yunusova</i> СОВРЕМЕННЫЕ ТЕНДЕНЦИИ В ОБУЧЕНИИ ФОНЕТИКЕ: ТЕХНОЛОГИИ И МЕТОДЫ	368-373
<i>Xudayberganov G'ayrat Quranboyevich</i> МАТЕМАТИК КРЕАТИВ ТАВСИФДАГИ MASALALARNING BOSHLANG'ICH SINFI O'QUVCHILARIDA KREATIV FIKRLASHINI FANLARARO ABSSESSIAL VA ORDINATAL BOG'LAB SHAKLLANTIRISHDAGI O'RNI VA ROLI	374-379
<i>To'xtasinov Muhammadjon</i> PEDAGOGLAR KASBIY KOMPETENLIGINI OSHIRISHDA UZLUKSIZ METODIK XIZMATNING O'RNI	380-384

Eshnazarov Murod Karimovich

GERMENEVTIK YONDASHUV ASOSIDA TA`LIM MAZMUNINI RIVOJLANTIRISH

IMKONIYATLARI 385-391

09.00.00- Фалсафа фанлари

Abdiraxmanov Muzaffar Zaripbayevich
mustaqil tadqiqotchi

ABU ALI IBN SINONING XORAZM MA'MUN AKADEMISIDAGI FAOLIYATI

Annotatsiya. Maqolada Abu Ali ibn Sinoning Xorazm Ma'mun akademiasidagi boy ilmiy merosi ilmiy jihatdan tahlil qilindi. Ajdodlar ma'naviy merosini, ularning tarixiy madaniyatga qo'shgan hissasini o'rganish, ular ilgari surgan ma'rifatparvarlik g'oyalarini ilmiy asosda talqin etish va ta'lim-tarbiya sohasida keng foydalanish yosh avlodni milliy mentalitetga xos g'oyalar ruhida tarbiyalashda muhim ahamiyat kasb etadi. Chunki ular ijodida ma'lum bir davrning yutug'i, zamonaning, katta bir guruxning orzu-intilishlari, maqsad-muddaolari mujassamlashgan ma'rifatparvarlik g'oyalar o'z ifodasini topgan bo'ladi.

Kalit so'zlar: ma'naviy meros, Ma'mun akademiyasi, ma'rifatparvarlik, insonparvarlik, shart-sharoitlar, tarixiy jarayonlar, ilmiy faoliyat.

Abdiraxmanov Muzaffar Zaripbayevich
scientific applicant

ACTIVITIES OF ABU ALI IBN SINO IN THE KHORAZM ACADEMY OF MA'MUN

Abstract. The article scientifically analyzed the rich scientific heritage of Abu Ali ibn Sina in the Khorezm Academy of Ma'mun. The study of the spiritual heritage of ancestors, their contribution to historical culture, the scientific understanding of the educational ideas put forward by them and their widespread use in the field of education are of great importance in educating the younger generation in the spirit of ideas characteristic of the national mentality. Because in their work, enlightened ideas embody the achievements of a certain period, the dreams and aspirations of a large team, the goals and objectives of the era.

Keywords: spiritual heritage, Mamun Academy, education, humanism, conditions, historical processes, scientific activity.

Абдирахманов Музаффар Зарипбаевич
соискатель

ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ АБУ АЛИ ИБН СИНО В ХОРАЗМСКОЙ АКАДЕМИИ МАЪМУНА

Аннотация. В статье научно проанализировано богатое научное наследие Абу Али ибн Сины в Хорезмской академии Маъмуна. Изучение духовного наследия предков, их вклада в историческую культуру, научное осмысление выдвинутых ими просветительских идей и широкое использование их в сфере образования имеют большое значение в воспитании молодого поколения в духе идей, характерных для национальный менталитет. Потому что в их творчестве в просветленных идеях воплощаются достижения определенного периода, мечты и стремления большого коллектива, цели и задачи эпохи.

Ключевые слова: духовное наследие, Академия Маъмуна, просвещение, гуманизм, условия, исторические процессы, научная деятельность.

DOI: <https://doi.org/10.47390/SP1342V3I9Y2023N22>

X-asrdan boshlab Xorazmning hukmronlari – Xorazmshohlar alohida o‘rin tutadi. 305-yildan to 995-yilgacha Afrig‘iyalar sulolasi hukm suradi. Lekin 712-yildan boshlab Xorazmning ikkinchi qadimgi shahri Gurganch arablar tomonidan qo‘-yilgan amirning qarorgohi vazifasini bajaradi. Bu amirlar alohida Iroqiylar sulolasini tashkil qildi. Ikkala sulola ham Xorazmshohlarning qadimgi odati bo‘yicha o‘z saroylarida maslahatg‘oy sifatida obro‘li olimlarni saqlab turardilar.

Markaziy Osiyo xalqlari buyuk tarixga ega. Ayrim olimlar fikrlariga ko‘ra, bu o‘lkada eramizdan oldingi IX-asrdan VI-asrgacha shaharlar madaniyati beto‘xtov rivojlana boshlagan. VI-XII-asrlarda Markaziy Osiyoda erga ishlov berish, chorvachilik, bog‘bonchilik sohalarida katta yutuqlarga erishilgan. Ayniqsa IX-XII-asrlar ushbu o‘lka xalqlari uchun buyuk yuksalish davri bo‘lgan.

Bu vaqtga kelib vatanimiz hududida bir necha mustaqil davlatlar vujudga kelgan bo‘lib, ular siyosiy-iqtisodiy rivojlanish jihatidan o‘zga mamlakatlarga qaraganda ancha ustunlikka ega bo‘lganlar.

995-yil Shimoliy va Janubiy Xorazm hukmdorlari o‘rtasida boshlangan urush natijasida Shimoliy Xorazm hukmdori Ma‘mun ibn Muhammad g‘alaba qozonadi va Xorazmshoh unvonini qabul qilib, Gurganchni poytaxt deb e‘lon qiladi.

Amudaryoning quyi oqimida joylashgan Gurganch butun Markaziy Osiyoda yirik iqtisodiy, siyosiy markazlardan biriga aylanadi. Xuroson, Movarounnahr, Hindiston, Xitoy va boshqa mamlakatlar karvonlari shaharda to‘xtab, Ustyurt orqali Volgabo‘yiga chiqib, Qora dengiz atrofiga, Yevropa tomon yo‘l olardilar. Ustyurtdagi o‘sha davrda serqatnov bo‘lgan karvon yo‘llarining qoldiqlariga ko‘ra, ular Xorazmdan chiqib, ikki tomonga ketgan. Biri Uchquduq, Buloq, Qo‘shbuloq, Beleuli orqali shimoliy-G‘arbgga, ikkinchisi Mang‘ishloq tarafga yo‘nalgan. Bu yo‘llar bo‘ylab toshdan tiklangan istehkomlar va karvonsaroylar joylashgan. Shuningdek, bu hududda Alan qal‘a, Shemaxa qal‘a, Devkesgan qal‘a-shaharlari harobalari, Urga, Qiyayo‘l, Qoraumbat, SHibindi soqchi minoralari, Puljoy qal‘alari qoldiqlari topilgan [1, 328 b.].

Ma‘mun ibn Muhammad, Ali ibn Ma‘munlar davlat mustaqilligini yanada mustahkamlab, uning harbiy qudratini oshirdilar. Endi qo‘shni mamlakatlardan Xurosonda yaqinda tashkil topgan G‘azna podshohligi, arab xalifaligi, Kiyev Rusi ham uni tan olar edi. Xorazm boshqa davlatlar siyosatida faol ishtirok etadigan bo‘ldi. Hatto Kiyev knyazi Vladimir ham islom diniga o‘tish istagini bildirib, Xorazmga o‘z vakillarini yuborganligi haqida ma‘lumotlar bor [2, 3-b.]. Ma‘muniylar mamlakat hududini ham ancha kengaytirishga muvaffaq bo‘ldilar. Xorazm davlati Sirdaryo, Kaspiy (Xazar) dengizi, Volgabo‘yi oraliqlarini o‘z ichiga olgan edi.

Chet davlatlar bilan siyosiy, iqtisodiy aloqalarning o‘shishi, mamlakat mustaqilligining mustahkamlanishi o‘lkada ilm-fan va madaniyatning yuksalishiga ham o‘zining ijobiy ta‘sirini ko‘rsatdi. Xorazmliklar uzoq o‘lkalarga borib savdo qilishlari natijasida o‘zga xalqlar madaniy hayoti bilan tanishishga ega bo‘lganlar. Xorazmda osoyishtalik va tinchlik qo‘shni mamlakatlar olimlari, shoir-u san‘atkorlarini o‘ziga tortar edi.

Gurganch X-asrda gullab yashnagan. Uni oq qal‘aning olti metr balandlikdagi mustahkam devorlari qurshab turgan. Yangi qurilgan chiroyli binolar shahar ko‘rkiga ko‘rk qo‘shgan. Muqaddasiy (X -asr): “Gurganch kun sayin kengayib borayapti, Xo‘jay darvozasi oldida Ma‘mun tomonidan qurilgan saroy darvozalariga teng keladigani butun Xurosonda yo‘q. Uning oldiga

Ma'munning o'g'li Ali saroy qurdirgan. Saroy oldida Buxorodagidek maydon bor", — deb yozadi [3, 22-b.].

Ali ibn Ma'mun Gurganchda masjidlar, madrasalar, kasalxonalar qurdirgan. Shahar ko'chalarida tozalik yuqori darajada bo'lgan, deb taxmin qilish mumkin. Zero, o'sha davrlarda unga jiddiy e'tibor bilan qaralgan. Yo'llarga silliqlangan toshlarning yotqizilishi, shahar hayotining a'lo darajada tashkil qilinganligi IX-XII-asr ko'chalarining alohida tartibli bo'lishiga olib kelgan.

Shaharlarda barcha aholi rioya qilishi shart bo'lgan ichki qoidalar mavjud edi. Yozma manbalar ma'lumotlariga ko'ra, ularning bajarilishi maxsus davlat amaldori-muxtasib nazorat qilgan. Jumladan, ko'chalar tozaligini kuzatib borish ham uning vazifasiga kirgan [4, 69-b.].

Ilm-fanning rivoj topishiga turtki bo'lgan omillardan biri tashqi aloqalarning kengayishi edi. Yangi erlarni o'zlashtirish va tashkil qilish jo'g'rofiya va antik fanlarni o'zlashtirishni talab qilar edi. Xalq farovonligini oshirish, sog'lom avlodni tarbiyalash uchun esa, albatta, tibbiyot, ota-bobolar ma'naviy merosini o'rganish zarur. Chet mamlakatlar bilan aloqa o'rnatishga ularning turmush tarzi, madaniyatini o'rganmasdan turib erishib bo'lmasligi aniq. Bu hol o'zga xalqlar tillarini o'rganish zaruratini keltirib chiqaradi. Shuning uchun ham hukmdorlar iloji boricha o'z mamlakatiga har tomonlama yetuk olimlarni yig'ishga harakat qilganlar, tarjimonlikka keng yo'l ochib berganlar.

O'sha davr olimlari ilmiy ijod bilan shug'ullanish, bilimlarini takomillashtirish uchun o'zga yurtlarga safar qilganlar. Biroq, ular erkin fikr yuritishlari, haqiqatparvarligi bilan barcha hukmdorlarga ham ma'qul bo'lmagan. Bu esa ilm-fan fidoiylarini o'z vatanlarini tark etib, o'zga yurt hukmdorlaridan panoh izlashga majbur qilgan.

Ba'zan olimlarning bir joyga to'planishi ancha jadalroq yuz bergan. IX-XI -asrlarda har xil qobiliyat darajasidagi turli yo'nalishlardagi qiziqishlarga ega bo'lgan olimlar faoliyat ko'rsatganda xuddi shunday bo'lgan edi. Ular turli hududlarga tarqalib ketgan bo'lsalar-da, bilimlari evaziga farovon turmushni ta'minlagan hukmdorlar saroylarida to'planar edilar. O'sha alg'ov-dalg'ov zamonda ijodiy faoliyat bilan shug'ullanish uchun bunday qulay joy topishning o'zi bo'lmagan. X -asr oxiri XI -asr boshlarida Gurganch bunday notinchliklardan xoli bo'lib, u erda ilm fidoiylariga qulay sharoit mavjud edi.

Xorazmshoh Ma'mun ibn Ma'mun akademiyasi ("Majlisi ulamo")da Abu Rayhon Beruniy, Abu Ali ibn Sino, Abu Sahl Iso ibn YAhyo al-Jurjoniyy al-Masihiy (vaf. 1011), Abu N-asr ibn Iroq, Abu Said ibn Ahmad ibn Muhammad ibn Miskavayx (vaf. 1030), Abu-l-Xayr Hammor (X-XI-asr), Abu Mansur as-Saolibiy (961-1038), Ahmad Muhammad as-Saxriy (vaf. 1015), Ma'mun ibn Ma'mun (vaf. 1017), Abu Muhammad Ibn Xidr al-Xo'jandiy (X-XI -asr), Zaynuddin Jurjoniyy (X-XI -asr), Abulkarim Zirg'aliy (X-XI -asr), Abu Abdulloh Iloqiy (vaf. 1038), Abu Abdulloh al-Biyon an-Naysaburiy, (vaf. 1004) Ahmad ibn Muhammad as-Sahriy al-Xorazmiy (vaf. 1015) va boshqa olimlar ijod qilganlar. Ular riyoziyot, falakiyot, ruhiyat, al-kimyoy, mantiq, tibbiyot, falsafa, tarix, tilshunoslik, pedagogika (bola tarbiyasi), adabiyot, musiqa, jo'g'rofiya, geodeziya, topografiya, mexanika singari turli fan sohalari bilan shug'ullanishgan.

Ibn Sino falsafiy fanlarni tasniflashda ularni ikki guruhga: nazariy (an-nazari) va amaliy (al-'amali)ga bo'lib qaradi. O'z navbatida nazariy fanlarni fizika ('ilm at-tabi'i) va riyoziyot ('ilm ar-riyadi)ga ajratadi.

Ibn Sinoning fikricha, riyoziyot fanlar quyidagi qismlarni o'z ichiga oladi: sonlar nazariyasi ('ilm al-'adad), handasa ('ilm al-handasa), falakiyot ('ilm al-xay'a) va musiqa ('ilm al-musiqi) [5, 18-b.].

Abu Ali ibn Sinoning hayoti va ijodiyoti nihoyatda og'ir sharoitda o'tdi. U butun umri bo'yi bir shahardan ikkinchisiga, bir o'lkadan, boshqasiga ko'chib yurishga majbur bo'ldi. 99 - yilda Somoniylar davlati tugatildi, 1002-yilda Ibn Sino Buxorodan Xorazmga keldi.

O'zbekiston Respublikasi Fanlar akademiyasi Abu Rayhon Beruniy nomidagi Sharqshunoslik instituti qo'lyozmalar fondida 9042 raqamli "Ajoyib at-tabaqot" [6, 72-73-bb.] nomli qo'lyozma saqlanadi. Bu risola muallifi Muhammad Tohir ibn Abu-l-Qosim [7, 299-300-bb.] bo'lib, u muqaddima va yetti tabaqa (bob)dan iborat. Uning to'rtinchi bobi so'nggi qismida qizil siyoh bilan "Zikri Shayx Abu Ali ibn Sino" [8] degan sarlavha bilan u haqida ma'lumot berilgan. Bu qo'lyozma jo'g'rofiy asardir [7, 299-b.]. Ibn Sinoga bag'ishlangan sahifalarining birida uning Buxoroda va Xorazmda qancha vaqt bo'lgani haqida shu satrlar yozilgan:

"Abu Ali ibn Abdulloh ibn Sino yigirma to'rt yoshida aqliy, naqliy va riyoziy ilmlarning hammasidan xabardor bo'lib, Buxoroda olimlar bilan tortishib, ularni mot qilgan. Keyin Xorazmga borib, yetti yil davomida u erda dars o'qitgan. Keyin esa u erdan Jurjonga boradi" [9, 248-b.].

Xuddi shunday fikrni Sharifjon maxdum Sadri Ziyo ham o'rta tashlagan. U kishining Abu Rayhon Beruniy nomidagi O'zR SHI qo'lyozmalar fondida saqlanayotgan "Tazkirai shuaro'i mutaqqadimin va salotin" nomli asarida bu xususda shu satrlar yozilgan:

"Abu Ali Sino o'n ikki yoshligida olimlar bilan munozara qilib, barchasi ustidan g'olib keldi, Xorazmda yetti yil davomida Xorazmshoh xizmatida bo'ldi" [10, 272a-b.]. Ikkala iqtibosda ham yetti yil, degan ibora e'tiroz tug'diradi. Chunki Ibn Sinoning Xorazmni tark qilish -yilini YU.N.Zavadovskiyda hijriy 401/milodiy 1011-yil deb ko'rsatilgan. Ibn Sino al-Masihiy bilan Jurjonga yo'l olishdi va Qoraqum orqali ketishdi.

Yo'lda ancha qiyinchiliklar yuz berdi, yo'l boshlovchi adashib qoldi, shu tariqa yo'l azobi, suvsizlikka bardosh berolmay Abu Sahl al-Masihiy yo'lda vafot etdi. Natijada yo'l boshlovchi bilan Ibn Sino ko'p qiyinchiliklardan so'ng hozirgi Ashxoboddan yigirma chaqirimcha nari bo'lgan Nasoga, undan Abivardga etib keldi. U Xuroson shaharlarining bir nechtasida bo'ldi, lekin u bularning birortasida o'ziga doimiy qo'nim topolmaydi. Unga bu erlardagi ichki ziddiyatlar, g'alayonlar osoyishtalik bermaydi [11, 13-14-bb.].

Bu satrlardan ma'lum bo'lishicha, Ibn Sino yigirma to'rt yoshigacha, ya'ni 1004 -yilgacha Buxoroda bo'lgan, u erda kamolotga erishgan va undan so'nggina yurtini tark qilishga majbur bo'lgan, shundan keyin Xorazmda yashagan, keyin Jurjonga borgan.

Ibn Sino "Ash-Shifo"dan tashqari "An-Najot", "Donishnoma" asarlarida ham riyoziy muammolarni hal etdi [13, 11-14-bb.].

"Donishnoma" asari 1891 -yili Haydarobod (Hindiston)da chop etilgan. Muhammad Ashen va Anri Masse bu kitobning riyoziyotga oid qismini fransuzchaga tarjima qilib, 1958 -yili Parijda nashr etishdi [14, 91-b.]. B.A.Rozenfeld va N.A.Sadovskiyilar uni fransuz tilidan rus tiliga tarjima qilib, Dushanbada nashr qilishdi.

Ibn Sinoning o'zi u bilan chorak -asr birga bo'lgan shogirdi Abu Ubayd Juzjoniy tomonidan yozilgan tarjimai holida bayon etilishicha, Somoniylar davlati siyosiy-iqtisodiy va madaniy taraqqiyotining yuksak bosqichiga ko'tarilgan bir davrda olimlik kamolotiga erishdi.

U tabobat, mantiq, falsafa va tabiiy fanlar bilimdoni sifatida shuhrat qozondi. Shu bilan birga Ibn Sino fiqh-huquqshunoslik ilmi bilan ham jiddiy shug'ullandi. "Men, — deb yozadi u, o'z tarjimai holida, — Ismoil Zohid degan muallimga fiqhdan saboq olish uchun qatnab yurardim".

Alloma shunday yozadi: "Fiqhni o'rganishni davom ettirib, ba'zan shu xususdagi munozaralarda ishtirok eta olmasam, jome masjidga borardim, namoz o'qib, yaratuvchiga yolvorardim, natijada qorong'u narsalar menga oydinlashar, mushkullar oson bo'lardi . . .

"Yana bir Xorazmda tug'ilgan Abu Bakr Baraqiy degan qo'shnim bo'lib, u kishi tabiatan faqih edi. U fiqh, tafsir, zohidlikda yagona va shu ilmga mo'yilligi bor edi. SHu kishi mendan kitoblarga sharh yozib berishimni so'radi. Men unga yigirma jildcha keladigan "Al-hosil va al-mahsul" degan kitob yozib berishimni so'radi. Bulardan tashqari, unga ahloq va fiqhga oid yana bir kitob yozib berdim, nomini "Kitob ul-birr va-l-ism" ("Saxovat va jinoyat haqida kitob") deb qo'ydim. Bu ikki kitob undan boshqa hech kimda yo'q, chunki u kishi ulardan nusxa ko'chirib olish uchun hech kimga bermagan".

Xulosa sifatida aytish joizki, Abu Ali ibn Sino merosining tahlili uning ilmiy qiziqishlari doirasi benihoyat keng, u tom ma'noda qomusiy bilimlar egasi bo'lganidan dalolat beradi.Uchinchi Rennans vorislarini tarbiyalashda Abu Ali ibn Sinoning boy ilmiy merosini o'rganish muhim ahamiyat kasb etadi.

Адабиётлар/Литература/References:

1. Древняя и средневековая культура юго-восточного Устюрта. Отв. ред. член кор. АН Узбекистан Камалов С. К. -Ташкент: Фан. 1978-328 с.
2. Ibrohimov Yo. Moziydan tarqalgan ziyo. Kishloq hayoti, - Toshkent, 1997, 21 noyabr 3-b.
3. Романова Б. Р. Педагогические мысли хорезмских поэтов-просветителей конца XIX - начала XX веков.: Автореф. дисс.... канд. пед. наук. – Ташкент, 1978.-22 с.
4. Alimjonov X. Beruniy faoliyatini o'rganish. Xalq ta'limi. – Toshkent, 1994. - №1-2. - 69 b.
5. Матвиевская Г.П. Из истории изучения физико-математического наследия Ибн Сины//Математика и асономия в трудах Ибн Сины, его современников и последователей. – Ташкент. 1981. – с. 18.
6. SVR, VIII, Toshkent, 1967. 72-73-bb, 5660-tavsif .
7. SVR, I, Toshkent, 299-300-bb; 686-689-tavsiflar.
8. O'zR FA Abu Rayhon Beruniy nomidagi Sharqshunoslik instituti (bundan keyin O'zR FA SHI deb yoziladi) fondi, ashyo raqami 9042, 174b-varaq.
9. Masharipova G.K. Xorazm Ma'mun akademiyasi allomalari tabiiy-ilmiy, ijtimoiy-falsafiy va ma'naviy merosining ijtimoiy tafakkur taraqqiyotiga ta'siri. – Toshkent,"Navro'z" nashriyoti, 2019. – B.248.
10. Sharifjon mahdum Sadri Ziyo, Tazkirai shuaroi mutaqaddimiyn va salotin, O'zR FA SHI fondi, ashyo raqami 2193/X, 272a-varaq.
11. Masharipova G.K. The scientific heritage of the scholars of Khorazm Mamun Academy who made great inventions of the Middle Age. Europaische Fachhochschule. European applied sciences # 9. pp. 13-14
12. Машарипова Г.К. Естественно-научные и философские взгляды Абу Али ибн Сины. Учёный XXI век. Россия, 2019, № 9. стр. 47-50.
13. Masharipova G.K., I.M.Atanazarov.The development od scientific creativity in the epoch of revival and new time Учёный XXI век. Россия, 2019, № 12.str. 11-14.
14. Avicenni. Le libre de science. vol. Physique-mftematiques tred par M.Asheha et Henri Masse. - Paris. 1958. – P. 91-239.

SCIENCEPROBLEMS.UZ

ИЖТИМОЙ-ГУМАНИТАР ФАНЛАРНИНГ ДОЛЗАРБ МУАММОЛАРИ

№ 9 (3) – 2023

АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ СОЦИАЛЬНО- ГУМАНИТАРНЫХ НАУК

ACTUAL PROBLEMS OF HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES

Ижтимоий-гуманитар фанларнинг долзарб муаммолари” электрон журнали 2020 йил 6 август куни 1368-сонли гувоҳнома билан давлат рўйхатига олинган.

Муассис: “SCIENCEPROBLEMS TEAM” масъулияти чекланган жамияти

Таҳририят манзили:

100070. Тошкент шаҳри, Яккасарой тумани, Кичик Бешёғоч кўчаси, 70/10-уй. Электрон манзил:

scienceproblems.uz@gmail.com

Боғланиш учун телефонлар:

(99) 602-09-84 (telegram).